

Діброва Іван Олександрович,  
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,  
Україна, e-mail: [idibrova@knu.ua](mailto:idibrova@knu.ua), <https://orcid.org/0000-0003-1157-6315>

*Метою* статті є відображення особливостей компетентісно-орієнтованого навчання дисципліни "Фізична географія материків та океанів", зокрема характеристика загальних (ключових) та спеціальних (предметних) географічних компетентностей, які формуються у здобувачів освіти під час їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

*Методика.* В основі дослідження покладений аналіз інформаційних джерел в царині методики навчання географії. Під час його проведення використані методи вивчення (аналізу) документації (освітньо-професійних програм, робочих програм освітніх компонентів тощо). Також були задіяні дидактично-географічне спостереження, дидактично-географічне анкетування, дидактично-географічне тестування та дидактично-географічна бесіда.

*Результати.* Проаналізовані змістовий (емпіричні й теоретичні знання), операційний (вміння, навички, прийоми навчально-пізнавальної діяльності й досвід їхнього застосування для вирішення завдань теоретичного і практичного характеру) та світоглядний (географічна картина світу, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля і людської діяльності у ньому, набута творча діяльність) компоненти компетентісного навчання дисципліни "Фізична географія материків та океанів". Подана характеристика емпіричних (географічні факти, номенклатура та уявлення) та теоретичних (географічні гіпотези й теорії, поняття, причинно-наслідкові зв'язки та закономірності) географічних знань. Вказані етапи формування географічних уявлень, понять (у т.ч. рівні сформованості географічних понять), причинно-наслідкових зв'язків та закономірностей. Описані інтелектуальні (пізнавальні), навчальні, прикладні уміння й навички, у т.ч. географічне навчальне моделювання та етапи формування географічних умінь. Викладені інші компетентності, зокрема географічне бачення світу, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності у ньому, досвід творчої діяльності при вивчанні географічних об'єктів, процесів і явищ та рівні формування такого досвіду.

*Наукова новизна* полягає у розкритті компонентів компетентісного навчання дисципліни "Фізична географія материків та океанів". Наразі воно відповідає сучасним вимогам стосовно географічної освіти й передбачає визначення її цілей, змісту, принципів, організацію навчального процесу та оцінки освітніх результатів.

*Практична значимість.* Отримані результати можуть бути використані при плануванні й організації навчального процесу з дисциплін регіональної фізичної географії. Головна мета навчання полягає у підготовці фахівця, здатного розв'язувати проблеми різного рівня складності на основі отриманих знань, умінь і навичок, у т.ч. досвіду їхнього застосування, ціннісних ставлень, географічно-позиційного сприймання довкілля.

*Ключові слова:* компетентісне навчання географії, загальні (ключові) географічні компетентності, спеціальні (предметні) географічні компетентності, самостійна навчально-пізнавальна діяльність здобувачів освіти.

Dibrova Ivan Oleksandrovysh,  
Candidate of Science in Geography, Associate Professor

Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine, e-mail:  
[idibrova@knu.ua](mailto:idibrova@knu.ua), <https://orcid.org/0000-0003-1157-6315>

## COMPETENCY TRAINING IN THE DISCIPLINE «PHYSICAL GEOGRAPHY OF CONTINENTS AND OCEANS»

*Purpose.* The purpose of the article is to reflect the features of competency-oriented teaching of the discipline "Physical Geography of Continents and Oceans", in particular, the characteristics of general (key) and special (subject) geographic competencies that are formed in students during their educational and cognitive activities.

*Research methodology.* The research is based on the analysis of information sources in the field of geography teaching methodology. During its implementation, methods of study (analysis) of documentation (educational and professional programs, work programs of educational components, etc.) were used. Didactic-geographical observation, didactic-geographical questionnaire, didactic-geographical testing and didactic-geographical conversation were also involved.

*The results.* Content (empirical and theoretical knowledge), operational (skills, skills, methods of educational and cognitive activity and experience of their application to solve problems of a theoretical and practical nature) and outlook (geographic picture of the world, emotional and value attitude towards the environment and human activity in it) were analyzed, acquired creative activity) components of competence training of the discipline "Physical Geography of Continents and Oceans". The characteristics of empirical (geographical facts, nomenclature and ideas) and theoretical (geographical hypotheses and theories, concepts, cause-and-effect relationships and regularities) geographical knowledge are given. The stages of formation of geographical ideas, concepts (including the level of formation of geographical concepts), cause-and-effect relationships and regularities are indicated. Intellectual

(cognitive), educational, examples of abilities and skills are described, including geographic educational modeling and stages of formation of geographic skills. Other competences are outlined, in particular, the geographical vision of the world, the emotional and value attitude towards the environment and human activity in it, the experience of creative activity in the study of geographical objects, processes and phenomena, and the levels of formation of such experience.

*The scientific novelty* consists in revealing the components of competence training in the discipline "Physical Geography of Continents and Oceans". Currently, it meets the modern requirements for geographical education and provides for the definition of its goals, content, principles, organization of the educational process and assessment of educational results.

*Practical significance.* The obtained results can be used in the planning and organization of the educational process in the disciplines of regional physical geography. The main goal of training is to prepare a specialist capable of solving problems of various levels of complexity based on the acquired knowledge, skills and abilities, including experience of their application, value attitudes, geographical and positional perception of the environment.

*Keywords:* competence-based learning of geography, general (key) geographical competences, special (subject) geographical competences, independent educational and cognitive activity of education seekers.

*Постановка проблеми.* Компетентнісний підхід до навчання географії спрямований на розв'язання актуальної освітньої проблеми: незважаючи на засвоєння теоретичних знань і практичних умінь, здобувачі освіти неспроможні їх застосовувати в конкретних життєвих ситуаціях. Він сприяє підготовці випускників закладів освіти до самостійних рішень в різноманітних суспільно- та природничо-географічних сферах буття. Його запровадження зумовлює потребу в системному підході до змісту географічної освіти, прогнозуванні її результативного складника та розроблені методичного апарату формування предметної географічної компетентності здобувачів освіти.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій.* Сучасна географічна освіта в Україні базується на компетентнісному підході, який був обраний як обов'язковий на державному рівні, про що ще у 2011 році свідчив Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти та зазначають (із змінами та доповненнями) чинні Закон України "Про вищу освіту" (від 01.07.2014 № 1556-VII), Закон України "Про освіту" (від 05.09.2017 № 2145-VIII), Закон України "Про повну загальну середню освіту" (від 16.01.2020 № 463-IX), а також інші нормативно-правові документи в освітянській сфері.

В працях Самойленка В.М., Топузова О.М. та ін. (Samoilenko et al., 2012, 2014) вказується, що провідними категоріями компетентнісного підходу виступають *загальні (ключові) та спеціальні (предметні) компетентності* здобувачів освіти.

В роботі Вішнікіної Л.П. (Vishnikina, 2017) підґрунтям предметно-компетентнісного навчання географії виступають структура і зміст предметної географічної компетентності здобувачів освіти, методичний апарат формування такої компетентності, встановлення критеріїв оцінювання рівня її сформованості. Останнє базується на *рівнях географічної навченості* учнів, оскільки підкреслюється діяльнісний складник результатів освіти та їхня практична значущість. До таких рівнів відносять, *по-перше*, спроможність розпізнавання географічних об'єктів, процесів, явищ, термінів і понять; *по-друге*, спроможність запам'ятовування та механічного відтворювання засвоєної географічної інформації (основні визначення, ознаки географічних об'єктів, процесів і явищ і т.п.); *по-третє*, здатність до розуміння й відтворювання основних географічних причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей тощо з виявленням суті, поясненням та доведенням; *по-четверте*, наявність елементарних вмінь і навичок при вирішенні за алгоритмом стандартних географічних завдань; *по-п'яте*, здатність до перенесення знань і вмінь для виконання нестандартних завдань та самостійним вибудовуванням низки міркувань, встановленням географічних причинно-наслідкових зв'язків й користуванням різноманітними джерелами інформації; *по-шосте*, наявність досвіду здобування й застосування знань і вмінь для аналізу географічних проблем та виявлення шляхів їхнього розв'язання.

З огляду на це, у статті розкривається предметно-географічна компетентність, яка формується у здобувачів освіти під час опанування дисципліни "Фізична географія материків та океанів".

*Постановка завдання.* Завданням даної статті є розкриття й аналіз компонентів компетентнісного навчання дисципліни "Фізична географія материків та океанів". Метою такого компетентнісного навчання є підготовка здобувачів освіти, здатних розв'язувати проблеми різного рівня складності на основі отриманих знань, умінь і навичок, досвіду їхнього застосування, ціннісних ставлень, географічно-позиційного сприймання довкілля.

*Виклад основного матеріалу.* Навчальна дисципліна "Фізична географія материків та океанів" наразі є складником освітньо-професійних програм підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр" на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вона присвячена розгляду природних умов та закономірностей розвитку окремих частин географічної оболонки – материків та океанів. Вивчення регіонів світу має логічну послідовність: від особливостей їхнього географічного положення та характеристики берегової зони до фізико-географічного районування з виділенням та описом окремих природних комплексів (географічних поясів, зон, підзон, країн та областей). Серед питань, що підлягають ґрунтовному висвітленню відносять аналіз природних компонентів материків та океанів, їхню взаємозалежність та взаємозв'язок, що у цілому визначає неповторність природи Землі.

Навчальний процес побудований з системи лекційних та практичних занять. Лекційна форма занять розкриває та пояснює важливі положення стосовно природних особливостей та розвитку материків і океанів. На практичних заняттях відбувається закріплення теоретичного матеріалу, зокрема при виконанні завдань з контурними картами та тематичними картами атласу. Дисципліна поділяється на три змістові модулі (табл. 1).

Таблиця 1

Тематичний план лекцій і практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	практич.	самост. робота
<i>Змістовий модуль 1. «Уведення в дисципліну»</i>				
1	Тема 1. Фізична географія материків та океанів як навчальна дисципліна. Мета і завдання, об'єкт і предмет вивчення, методи, принципи і підходи дослідження	2	-	4
2	Тема 2. Наукові теорії та гіпотези походження материків і океанів	2	-	4
Всього за ЗМ 1		4	-	8
<i>Змістовий модуль 2. «Фізична географія материків»</i>				
3	Тема 3. Фізико-географічна характеристика Африки	2	4	6
4	Тема 4. Фізико-географічна характеристика Австралії	2	2	6
5	Тема 5. Фізико-географічна характеристика Південної Америки	2	4	6
6	Тема 6. Фізико-географічна характеристика Антарктиди	2	2	6
7	Тема 7. Фізико-географічна характеристика Північної Америки	2	4	6
8	Тема 8. Фізико-географічна характеристика Євразії	4	4	6
Всього за ЗМ 2		14	20	36
<i>Змістовий модуль 3. «Фізична географія океанів»</i>				
9	Тема 9. Загальний огляд Світового океану	2	-	4
10	Тема 10. Тихий океан	2	2	4
11	Тема 11. Атлантичний океан	2	2	4
12	Тема 12. Індійський океан	2	2	4
13	Тема 13. Північний Льодовитий океан	2	2	4
Всього за ЗМ 3		10	8	20
РАЗОМ		28	28	64

*Примітка.* Вказаний у табл. 1 розподіл годин на аудиторні заняття та самостійну роботу здобувачів освіти, які навчаються за ОПП "Транскордонне екологічне співробітництво" та ОПП "Природнича географія", подано згідно навчального плану на 2023-2024 н.р.

Компетентнісне навчання дисципліни передбачає обов'язкове формування загальних (ключових) та спеціальних (предметних) географічних компетентностей, які є провідним критерієм підготовленості сучасних випускників закладів вищої освіти в розв'язанні завдань географічного характеру, застосуванні отриманих знань, вмінь і навичків у життєвих ситуаціях.

**Загальні (ключові) компетентності** зумовлюються концептуальними засадами географічної освіти. Рівень їх сформованості визначається ступенем оволодіння основними видами діяльності, необхідними для формування соціального досвіду й набуття вмінь і навичок практичної діяльності в сучасному суспільстві. В роботі В.М. Самойленка та ін. (Samoilenko et al., 2014) відмічається, що до них зокрема належать:

- *навчально-пізнавальні компетентності* (вміння вчитися, зокрема визначати мету навчання, планувати й аналізувати власну діяльність та робити висновки);
- *здоров'язберезувальні компетентності* (фізична, духовна й емоційна саморегуляція та саморозвиток, дотримання вимог безпеки життєдіяльності, екологічна обізнаність та культура);
- *загальнокультурні компетентності* (зокрема розуміння значимості науки для життя суспільства, дотримання моральних і духовних засад);
- *комунікативні компетентності* (здатність взаємодіяти у групі й колективі, виступати з усними повідомленнями, ставити запитання, дискутувати, вести ділове спілкування);
- *соціально-трудова компетентності* (зокрема здатність діяти на користь собі й суспільству, володіти етикою трудових і громадських відносин);
- *інформаційні компетентності* (вміння користуватися сучасними засобами інформації, інформаційними (геоінформаційними) системами та технологіями; здатність до пошуку і аналізу інформації, її перетворення, збереження й передавання, оперування в освітній царині й у довіллі).

Вішнікіна Л.П. зазначає, що **спеціальні (предметні) компетентності** включають в собі *змістовий* (емпіричні й теоретичні географічні знання, які повинні бути сформовані в результаті навчання), *операційний* (вміння, навички, прийоми навчально-пізнавальної діяльності й досвід їхнього застосування для вирішення життєво-значущих завдань) та *світоглядний* (сформована географічна картина світу, емоційно-ціннісне ставлення до довілля та людської діяльності у ньому, досвід творчої діяльності у процесі вивчення географічних об'єктів, процесів і явищ) компоненти (Vishnikina, 2017).

Далі розглянемо кожен з таких компонентів, які формуються у здобувачів освіти під час опанування даної навчальної дисципліни.

#### **Формування географічних знань**

**Емпіричні географічні знання** виступають підґрунтям, на якому будуються відповідні теоретичні знання. На їхньому рівні аналізуються і систематизуються факти, формуються уявлення стосовно просторового розміщення географічних об'єктів вивчення. Таким чином, до емпіричних географічних знань входять *географічні факти, номенклатура та уявлення*.

За географічні факти править реальна географічна інформація, яка використовується для перевірки будь-якого положення або висновку у процесі географічного навчання. Географічна номенклатура представлена переліком географічних назв та спрямована для конкретизації просторових географічних уявлень й полегшення формування теоретичних географічних знань. Географічні уявлення передбачають адекватне уявлення стосовно географічних об'єктів вивчення завдяки своїй об'ємності і яскравості, максимальній відповідності дійсності й лежать в основі формування відповідних географічних понять.

Географічні уявлення виникають у здобувачів освіти в результаті цілеспрямованої діяльності викладача, яка має містити такі послідовні етапи:

*1 етап* - мотивація навчально-пізнавальної діяльності і конкретизація поставлених завдань (зацікавлення географічними об'єктами, процесами та явищами, які вивчаються, чіткі рекомендації з навчальних дій);

*2 етап* - створювання цілісних образів географічних об'єктів вивчення на основі чуттєвого сприйняття з допомогою ілюстративно-демонстраційних й вербальних прийомів навчання;

*3 етап* - засвоювання уявлень про об'єкти вивчення через усвідомлення їхніх головних ознак та особливостей;

*4 етап* - порівнювання ознак або властивостей низки географічних об'єктів вивчення з виявленням у них найсуттєвіших особливостей;

*5 етап* - оперування уявними образами без споглядання об'єктів вивчення та/або їхніх замінників, інформаційних матеріалів тощо;

*6 етап* - закріплення уявлень у процесі їхнього застосування під час виконання практичних завдань.

**Теоретичні географічні знання** поділяються на *географічні гіпотези й теорії, поняття, причинно-наслідкові зв'язки та закономірності*.

Гіпотеза виступає науковим припущенням, висунуте для пояснення деяких закономірностей об'єкта досліджень і/або причин, які зумовлюють певні наслідки. Теорія є системою ідей, поглядів, положень, тверджень і законів, спрямованих на тлумачення закономірностей об'єкта досліджень. Географічні поняття постають узагальненою формою відображення дійсності, зміст якої у цілому визначається суттєвими ознаками географічних об'єктів вивчення і відношеннями між ними.

Послідовність етапів формування й розвитку географічних понять у здобувачів освіти наступна:

1 етап – мотивація навчально-пізнавальної діяльності і актуалізація вже сформованих знань, у т.ч. життєвого досвіду, з метою створення підґрунтя формування понять;

2 етап – організація чуттєвого сприйняття географічних об'єктів вивчення і формування уявлень щодо них за допомогою як вербальних, так і ілюстративно-демонстраційних прийомів навчання;

3 етап – організація розумової діяльності з виокремлення та зіставлення істотних ознак географічних об'єктів вивчення, їхньої структури й внутрішніх і зовнішніх зв'язків;

4 етап – узагальнення уявлень, формулювання й засвоєння точних вихідних дефініцій певних понять, у т.ч. визначень певних термінів;

5 етап – розширення сфери розуміння понять (термінів) шляхом їхнього застосування до розширеного кола об'єктів, процесів і явищ, які мають відповідні ознаки;

6 етап – розвиток понятійного апарату шляхом встановлення зв'язків між засвоєними географічними поняттями (термінами), об'єднання останніх у систему, розкриття відносин між елементами цієї системи з розташуванням їх у певному порядку й послідовності тощо;

7 етап – розвиток понятійного апарату шляхом застосування понять (термінів) для виконання практичних завдань.

*Рівень сформованості географічних понять* у здобувачів освіти встановлюється за певною мірою наявності образного уявлення про географічні об'єкти вивчення, які стосуються певних понять, ступенем спроможності формулювати визначення понять (виокремлювати суттєві ознаки, структуру й причинно-наслідкові зв'язки), мірою здатності застосовувати поняття для виконання практичних завдань, здобуття нових знань.

Географічні причинно-наслідкові зв'язки потребують спеціально організованої навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, під час якої вони мають не лише виявляти причини, що зумовлюють стан і динаміку географічних об'єктів вивчення, а й пояснювати дію таких причин і визначати наслідки, до яких ця дія призводить.

Формування розуміння й засвоєння географічних причинно-наслідкових зв'язків здобувачами освіти має наступні особливості:

- 1) обов'язковість доказовості пояснення географічних об'єктів вивчення;
- 2) чітке розуміння й виокремлення причин, які викликають той чи інший процес або явище чи зумовлюють стан певного об'єкта тощо;
- 3) точність й правильність формулювання наслідків, до яких призводить кожна окрема причина;
- 4) приділення уваги кожній ланці причинно-наслідкових зв'язків, зокрема при проведенні навчального моделювання;
- 5) потреба в обговоренні запитань на кшталт "як?", "чому?", "від чого залежить?", "які наслідки має?", "які зміни будуть за умови?", "що передує цьому явищу?" тощо.

Географічні закономірності відображають об'єктивно існуючий постійний взаємозв'язок між географічними об'єктами вивчення, зумовлений їхньою сутністю.

Засвоєння здобувачами освіти географічних закономірностей відбувається у декілька етапів:

1 етап - установа зв'язків між географічними об'єктами вивчення, з'ясування їхніх суттєвих ознак, походження та розвитку;

2 етап - виокремлення причинно-наслідкових зв'язків у географічних об'єктах, які носять закономірний характер;

3 етап - з'ясування закономірностей стану, виникнення й розвитку географічних об'єктів вивчення та конкретизація таких закономірностей.

В табл. 2 зазначаються приклади географічних знань, які повинні бути сформовані у здобувачів освіти при опануванні дисципліни "Фізична географія материків та океанів".

Тип географічних знань	Вид географічних знань	Наведені приклади
Емпіричні	Географічні факти	відомості стосовно фізико-географічного положення Африки: розташування відносно екватора, точок полюсів та півкуль; відношення до інших материків; океани і моря, що омивають материк; площа материка та його острівної частини; крайні точки; середні висотні відмітки, максимум і мінімум висот; положення відносно центрів дії атмосфери та кліматичних поясів
	Географічна номенклатура	моря: Бофорта; Флорес; Чукотське тощо затоки: Венесуельська; Біафра; Кроноцька тощо острови: Борнгольм; Пемба; Алеутські тощо миси: Агульяс; Натураліста; Мендосіно тощо півострови: Йорк; Парія; Арнемленд тощо протоки: Кабота; Югорський Шар; Торресова тощо гори: Бирранга; Рувензорі; Елсуерта тощо вулкани: Еребус; Камерун; Коліма тощо височини: Лаврентійська; Валдайська; Подільська тощо плато: Смоланд, Приленське; Юкон тощо плоскогір'я: Гвіанське; Месета; Декан тощо нагір'я: Тібет; Північно-Шотландське; Ефіопське тощо рівнини: Паданська; Великопольська; Орінокська тощо пустелі: Сімпсон; Атакама; Алашань тощо озера: Тана; Імандра; Вінніпегосіс тощо річки: Камберленд; Ольокма; Токантінс тощо
	Географічні уявлення	одиночні (часткові): "Амазонка" – "річка", "Джомолунгма" – "гора", "Наміб" – "пустеля" тощо; загальні географічні: "пагорби" – "підвищення на місцевості", "фіорди" – "вузькі видовжені затоки з високими й стрімкими берегами", "тайга" – "хвойний ліс" тощо
Теоретичні	Географічні гіпотези та теорії	теорії фіксизму, дрейфу материків, нової глобальної тектоніки плит; гіпотези океанізації материкової кори, первинності океанів тощо
	Географічні поняття	материкові і/або океанічні платформи, геосинклінальні області, центри дії атмосфери, природна країна тощо
	Географічні причинно-наслідкові зв'язки	"явище" - "причина" (рухи земної кори, що призводять до виникнення землетрусів) тощо; "причина" – "наслідок" (зміна температури гірських порід, що обумовлює їхнє руйнування) тощо
	Географічні закономірності	взаємозв'язок між тектонічними структурами та родовищами корисних копалин, розподіл сумарної сонячної радіації залежно від географічної широти тощо

### **Формування географічних умінь й навичок**

**Географічні вміння й навички** забезпечують отримання здобувачами освіти досвіду застосування сформованих знань у практичній діяльності, а також самостійного здобування нових знань. *Географічні вміння* розглядаються як способи виконання дій, набуті на основі знань і попереднього досвіду. Удосконалені й автоматизовані вміння перетворюються на *навички*. В процесі навчання у здобувачів освіти виробляються *інтелектуальні (пізнавальні), навчальні, прикладні* уміння і навички, а також уміння й навички *географічного навчального моделювання*.

До *інтелектуальних (пізнавальних) умінь і навичок* належать уміння й навички розпізнавати конкретні географічні об'єкти вивчання та їхні структурні частини, аналізувати природні процеси та явища, зіставляти й порівнювати об'єкти вивчання, встановлювати географічні причинно-наслідкові зв'язки та виявляти вплив різноманітних чинників на перебіг природних процесів, давати

комплексні характеристики об'єктам вивчення (синтезувати нове знання), систематизувати, узагальнювати й робити висновки світоглядного характеру.

Оволодіння *навчальними вміннями і навичками* передбачає роботу з підручником, комп'ютером, конспектування лекцій, здійснення бібліографічного пошуку, планування навчальної діяльності тощо й впливає на глибину та міцність засвоєння географічних знань, раціональне використання часу на виконання самостійної роботи.

Чільне місце приділяється й формуванню *прикладних умінь і навичок* (зокрема поєднанню отриманої географічної інформації з її практичним використанням).

*Вміння і навички географічного навчального моделювання* передбачають уміння й навички застосовувати різноманітні географічні навчальні моделі. У цьому відношенні провідна роль належить, *по-перше*, формуванню *картографічно-геоінформаційних умінь і навичок* (вміння й навички роботи з паперовими, цифровими та ін. картами), *по-друге*, перманентному розвитку *умінь й навичок створювати та використовувати різноманітні моделі*, зокрема *графічно-знакові*.

Визначаються наступні етапи формування географічних умінь у здобувачів освіти:

1 етап - мотивація необхідності оволодіння діями, що лежать в основі нових умінь;

2 етап - актуалізація знань, необхідних для виконання навчально-пізнавальних дій;

3 етап - демонстрування з боку викладача зразка виконання дій, ознайомлення з його алгоритмом й попередження можливих помилок;

4 етап - виконання дій під керівництвом викладача й осмислення їхньої послідовності, виконання вступних вправ;

5 етап - самостійне виконання пробних і тренувальних вправ (дії за відомим алгоритмом, дії за зміненим алгоритмом);

6 етап - виконання дій з набуттям досвіду здобування нових знань внаслідок застосування нових вмінь (творчі вправи);

7 етап - оцінювання рівня сформованості вмінь (контрольні вправи).

В табл. 3 зазначаються приклади географічних вмінь і навичок, які повинні бути сформовані у здобувачів освіти при опануванні дисципліни "Фізична географія материків та океанів".

Таблиця 3

Результати навчання за дисципліною (географічні уміння й навички)

Тип географічних умінь і навичок	Наведені приклади
Інтелектуальні (пізнавальні)	<i>виокремлення</i> в межах материкових платформ менших тектонічних структур (синекліз, антекліз і т.п.), <i>аналіз</i> регіональної циркуляції повітряних мас, <i>порівняльна характеристика</i> фізико-географічних країн в межах материка, <i>виявлення</i> факторів та міри їхнього впливу на процеси берегоутворення (абразійна діяльність моря, тектонічна будова території, клімат території, формування потужних портово-промислових комплексів) та <i>визначення</i> просторового поширення типів берегів материків, <i>складання</i> комплексної характеристики ландшафтних зон і/або країн материків, <i>виокремлення</i> положень, які визначають природні умови будь-якої території, перебіг процесів і явищ тощо
Навчальні	робота з географічним атласом, контурними картами, текстовою інформацією тощо
Прикладні	застосування отриманих знань при виконанні практичних завдань по материкам і океанам
Географічне моделювання	робота з паперовими й електронними картами як просторово-часовими моделями (зокрема їх <i>розуміння, читання й знання</i> ), <i>створення</i> графічно-знакових моделей тощо

Головною метою компетентнісного навчання дисципліни "Фізична географія материків та океанів" є формування у здобувачів освіти навичок самостійної пізнавальної діяльності, розвиток їхнього критичного і творчого мислення. Це зокрема реалізується через послідовне виконання практичних завдань: від характеристики фізико-географічного положення до аналізу диференціації природних умов материків і океанів світу.

Практичні завдання виступають *прикладним методичним прийомом* навчання дисципліни, який спрямований на формування здатності здобувачів освіти використовувати на практиці отриманий теоретичний матеріал та організувати свою самостійну навчально-пізнавальну діяльність. Розв'язання таких завдань передбачає, *по-перше*, роботу з контурними й географічними картами, зокрема загальногеографічними (фізичними) та тематичними (тектонічними, кліматичними, ґрунтовими, геоботанічними, зоогеографічними, ландшафтними тощо). *По-друге*,

проводиться складання таблиць, в яких у стислій та структурованій формі подається інформація про особливості природних умов географічних об'єктів вивчення.

Перелік та зміст завдань для самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти з дисципліни "Фізична географія материків та океанів" представлені у табл. 4. та табл. 5.

Таблиця 4

Завдання для вивчення океану світу

№ з/п	Назва практичного завдання	Зміст практичного завдання
1.	Характеристика фізико-географічного положення океану та його берегової лінії	На контурній карті позначити межі океану, його моря, основні затоки, протоки та острівні території
2.	Тектонічна будова та орографічна ситуація океану	<i>По-перше</i> , на контурній карті океану позначити елементи його тектонічної будови (платформи, геосинклінальні області). <i>По-друге</i> , на контурній карті океану позначити його орографічні одиниці (улоговини, глибоководні жолоби та підводні хребти)
3.	Природне районування океану	На контурній карті океану показати океанічні географічні пояси, у т.ч. теплі та холодні течії
4.	Комплексна характеристика природних умов океану	Скласти таблицю " <i>Комплексна фізико-географічна характеристика океану</i> ", в якій надати стислі відомості про особливості тектонічної будови, рельєфу, клімату, водних мас, органічного світу та природних поясів океану

**Формування інших географічних компетентностей**

Під час виконання практичних завдань по материкам і океанам світу у здобувачів освіти виробляються навички міжособистісної та групової взаємодії, формується відповідальність за результати самостійної роботи, а також **інші географічні компетентності**, до яких зокрема відносять *географічне бачення світу, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності у ньому та досвід творчої діяльності при вивчанні географічних об'єктів, процесів і явищ.*

У цьому відношенні географічне бачення світу представлене історично зумовленим цілісним образом довкілля, що ґрунтується на знаннях про компоненти природи, їхній взаємозв'язок та взаємодію. Формування цієї компетентності зумовлено поєднанням індивідуального сприйняття довкілля з сучасним науково-географічним інтегрованим відображенням світу, з яким кожен із здобувачів освіти знайомиться на лекційних заняттях. Емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності у ньому втілюється у власних переконаннях, поглядах, нормах поведінки та світогляді.

Досвід творчої діяльності визначається здатністю до пошуку розв'язання проблем та творчого перетворення дійсності, створення якісно нового або удосконалення відомого. При цьому виокремлюються наступні *рівні формування* такого *досвіду творчої діяльності* у здобувачів освіти:

- 1) здатність до використання вже сформованих знань і умінь з пошуковою метою;
- 2) виділення нових рис або змін у відомих географічних об'єктах вивчення й зосередженні на визначенні сутності таких рис або змін;
- 3) самостійне комбінування й перетворення уже відомих способів діяльності задля виконання нових завдань;
- 4) створення принципово нових способів розв'язання навчальних географічних проблем.

Таблиця 5

Завдання для вивчення материка світу

№ з/п	Назва практичного завдання	Зміст практичного завдання
1.	Характеристика фізико-географічного положення материка та його берегової лінії	На контурній карті материка вказати його площу, крайні точки, мінімальну і максимальну абсолютні відмітки, підписати півострови та прилегли острівні території, відобразити просторове поширення генетичних типів берегів із зазначенням назв морів, заток та проток
2.	Історія геологічного розвитку та особливості тектоніко-	<i>По-перше</i> , в табличній формі подати характеристику " <i>Історія геологічного розвитку материка</i> ", в якій відмітити ери (від

	орографічної будови материка	найдавнішої) та їх періоди й зробити відповідний їм опис процесів і явищ, приурочених до певних частин материка. <i>По-друге</i> , на контурній карті материка показати його тектонічну будову з відображенням основних структурних елементів: платформ (у т.ч. плит, щитів, синекліз, антекліз) та геосинклінальних областей (рифтових зон, передгірських прогинів, складчастих систем). <i>По-третє</i> , на контурній карті материка показати його орографічні одиниці: гірські системи та їх найвищі вершини, вулкани, нагір'я, плоскогір'я, западини. <i>По-четверте</i> , скласти таблицю "Взаємозв'язок тектонічних структур та орографічних одиниць материка"
3.	Аналіз кліматичних умов материка	<i>По-перше</i> , на контурну карту материка нанести його кліматичні пояси та області, у т.ч. баричні центри, що визначають погодні умови, напрями основних вітрів. <i>По-друге</i> , у табличній формі подати кліматичну характеристику материка з вказанням назв поясів (у т.ч. областей), їхніх річних значень сумарної сонячної радіації, середніх температур січня і липня, середньорічної кількості опадів
4.	Вивчення поверхневих та підземних вод материка	<i>По-перше</i> , на контурній карті материка позначити басейни океанів, до яких відносяться його річкові системи, у т.ч. області внутрішнього стоку. Підписати головні річки з їх притоками та вказати великі озера. <i>По-друге</i> , скласти таблицю "Характеристика морфологічних типів річок та генетичних типів озер материка"
5.	Диференціація природних умов материка	<i>По-перше</i> , на контурній карті материка показати його природні зони, позначити межі географічних поясів, до яких вони відносяться. <i>По-друге</i> , на контурній карті материка показати його фізико-географічні країни. <i>По-третє</i> , скласти таблицю "Характеристика природних зон материка", в якій вказати назви природних зон (у т.ч. поясів, до яких вони входять), їхню кількість сумарної сонячної радіації за рік, середньомісячні температури січня та липня, середньорічну кількість атмосферних опадів, ґрунтово-рослинний покрив й тваринний світ. <i>По-четверте</i> , скласти таблицю "Характеристика фізико-географічної країни материка" (узяти одну країну на вибір)

*Висновки.* Навчальна дисципліна "Фізична географія материків та океанів" є логічним продовженням дисциплін природничо-географічного спрямування (геологія, геоморфологія, кліматологія, гідрологія, ґрунтознавство, біогеографія) та виступає компонентом освітньо-професійних програм з підготовки фахівців-природничників, вчителів географії тощо. Компетентнісна спрямованість її вивчення ставить за мету формування у здобувачів освіти системи географічних знань, умінь й навичок самостійної пізнавальної діяльності, розвиток критичного і творчого мислення. В рамках такого навчання велике значення надається діяльнісному складнику, завдяки чому за ієрархічну ознаку певного рівня вироблених спеціальних (предметних) географічних компетентностей править визначений рівень географічної навченості. Набуття загальних (ключових) і спеціальних (предметних) компетентностей під час опанування навчальної дисципліни допоможе у подальшому ефективно вирішувати поставленні теоретичні й практичні завдання географічного характеру, приймати правильні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях та нести за них відповідальність, діяти на користь собі та суспільству.

*Список використаних джерел:*

- Vishnikina, L.P. (2017).* Kompetentnisne navchannya heohrafiyi v osnovniy shkoli. [Competency teaching of geography in primary school]. Monohrafiya. Poltava: "ASMI" LLC, 407. (in Ukrainian).
- Vishnikina, L.P., Dibrova, I.O. (2016).* Retrospektiva rozvitku kompetentnisnoyi geografichnoyi osvity. [Retrospective of the development of competence-based geographic education]. Pedagogy and Psychology, IV (43), 59-62. (in Ukrainian).
- Vishnikina, L.P., Dibrova, I.O. (2015).* Kompetentnisno-orientovani zavdannya z geographii. [Competence-oriented tasks in geography]. Pedagogy and Psychology, III (32), 10-13. (in Ukrainian).
- Dibrova, I.O. (2023).* Navchal'no-metodychnyy kompleks z dystsypliny "Fizychna heohrafiya materykiv ta okeaniv". [Educational and methodological complex in the discipline "Physical Geography of Continents and Oceans"]. Navchal'no-metodychnyy posibnyk (elektronna versiya). Kyiv: Taras Shevchenko Kyiv National University, Faculty of Geography, 60. (in Ukrainian). Access mode: <https://drive.google.com/file/d/1MSs3OoiqdlwMeCpJV2crZ0lx47vU3Bnq/view>
- Samoilenko, V.M., Oliynyk, Ya.B., Vishnikina, L.P., Dibrova, I.O. (2014).* Navchannya geographii. [Learning geography]. Poniatiyno-terminolohichny slovnyk (z hryfom MON Ukrainy). Kyiv: Nika-Tsentr, 352. (in Ukrainian).
- Samoilenko, V.M., Topuzov, O.M., Vishnikina, L.P., Nadтока, O.F., Dibrova, I.O. (2014).* Dydaktyka heohrafiyi. [Didactics of geography]. Monohrafiya. Kyiv: Pedagogical thought, 586. (in Ukrainian).
- Samoilenko, V.M., Topuzov, O.M., Vishnikina, L.P., Dibrova, I.O. (2013).* Dydaktyka heohrafiyi. [Didactics of geography]. Monohrafiya (elektronna versiya). Kyiv: Nika-Centre, 570. (in Ukrainian).
- Samoilenko, V.M., Vishnikina, L.P., Dibrova, I.O. (2013).* Definitsiyi dydaktyky heohrafiyi. [Definitions of didactics of geography]. Poniatiyno-terminolohichny slovnyk (elektronna versiya). Kyiv: Nika-Tsentr, 334. (in Ukrainian). Access mode: <https://drive.google.com/file/d/1TrygALCeh1OxCMYkQHDGDr-S9fyfu2Z4/view>

Надійшла до редколегії 11.01.2024  
Прийнята до друку 26.02.2024